

Dr. ZORAN ATANACKOVIĆ,
vanredni profesor

JEDAN PRILOG RAZMATRANJA POJMA POLITIČKOG SISTEMA

— Politički sistem kao društvena pojava i kao predmet nauke

Na početku ovog izlaganja posvećenog razmatranju pojma političkog sistema, osvrnuo bih se ukratko na termin „politički sistem” — na njegovo poreklo i značenje, nastojeći da se kroz poimanje tog termina približim i razumevanju suštine samog pojma. Iako je politička nauka relativno stara nauka čije začetke treba tražiti još u antičkim vremenima, naziv politički sistem je tako reći potpuno nov, nastao kao proizvod modernih vremena, uporedo sa odvajanjem predmeta ove naučne discipline od državnog i ustavnog prava i oslobođenjem od primesa filozofije. Postoje, doduše, i mišljenja da je „politički sistem” samo kao naziv naučne discipline nešto novo a da su se pojave koje predstavljaju predmet ove discipline, nalazise oduvek kao strogo odvojena naučna celina u žiži interesovanja i izučavanja.

Zadržavajući izvesne rezerve prema stavu da ono čime su se svojevremeno bavili Aristotel, Hobs, Ruso i mnogi drugi predstavlja manje-više problematiku kojom se bavi i nauka o političkim sistemima danas, mogao bih da konstatujem da se proces izdvajanja nauke o političkim sistemima u zaista samostaliju naučnu disciplinu odigrao negde početkom ovog veka, u anglosaksonskoj — pre svega — američkoj politikološkoj misli i literaturi i da je dostiga osvoju punu afirmaciju tek posle drugog svetskog rata, kada je politički sistem kao naučna disciplina tako reći opšte prihvaćen i unet u nastavne programe raznih visokškolskih instituta koje izučavaju pravo a naročito politiku.

Pomenuti proces izdvajanja nauke o političkim sistemima odvijao se relativno sporo i kako bi se moglo zaključiti ne baš pravolinijski. Da bi se to razumelo dovoljno je napomenuti da je u SAD, koje se mogu smatrati kolevkom ove naučne discipline, skup pojava koje čine njen predmet dugo bio obuhvaćen terminom „politički proces”¹⁾. Značajno je istaći da i danas u američkoj politikologiji postoji ne tako zanemarljiva struja koja se u svojim studijama radije služi terminom „politički proces” nego „politički sistem”²⁾. Iako je očigledno da ta zanemarljiva struja koja se u svojim studijama radije služi terminom

Zanimljivo je istaći da u Francuskoj, gde je naučna a naročito publicistička misao mnogo više bila naklonjena terminu „politič-

¹⁾ A. Bentley, „The Process of Government”, 1948. godina.

²⁾ D. Truman, „The Governmental process”, 1951. godina.

ki režim" nego „politički sistem”, još šezdesetih godina, u katalozima čak specijalizovanih biblioteka — kakva je, na primer, Biblioteka Pravno-ekonomskog fakulteta u Parizu ili Biblioteka Instituta za političke studije — nije bilo moguće među odrednicama pronaći termin „politički sistem”, iako su pojave koje ova disciplina istražuje uveliko bile proučavane.

Slična situacija u vezi sa ovim pitanjem postojala je i u politologiji SSSR i nekih drugih socijalističkih zemalja, mada je ona ovde više rezultat nerazvijenosti političkih nauka nego nekakve terminološke zbrke i razmimoilaženja³⁾.

U Jugoslaviji se termin „politički sistem” odomaćio relativno rano i u upotrebi je već šezdesetih godina. Pod tim nazivom a od nedavno i pod nazivom društveno-politički sistem uvedena je u nastavne programe pravnih fakulteta i fakulteta političkih nauka samostalna naučna disciplina, čije postojanje i važnost za proučavanje političkih odnosa u savremenoj Jugoslaviji danas više niko ne osporava. Iz ovoga, razume se, ne treba izvlačiti zaključak da u ovoj oblasti jugoslovenskih društvenih nauka više nema otvorenih problema, već da se ti problemi ne iscrpljuju u besplodnim diskusijama oko imena jedne naučne discipline.

Činjenica je, međutim, da se ni na Zapadu postojeća zbrka oko naziva ove naučne discipline ne svodi, ipak, samo na formalna odnosno verbalna pitanja, već je dobrim delom i izraz teškoća oko definisanja pojma politički sistem. Problemi oko definisanja ovog pojma proizilaze, pored ostalog, iz teškoća oko utvrđivanja predmeta „politika” i „političkog”, kao i iz neizdiferenciranosti pojmova: „politička struktura”, „politički sistem”, „politički režim”, „politički proces” i sl.

Najmanje dileme bez sumnje postoje u pogledu tumačenja reči „sistem”, jer se većina autora opredeljuje za poznato hegelijansko shvatanje prema kome sistem predstavlja podizanje jedne složene i protivrečne prakse na nivo osnovnih načela. Ovako shvaćen pojam sistema obezbeđuje istovremeno teorijsku osnovu, odnosno otkrivanje suštine kroz podizanje empirije na nivo osnovnih koncepata, kao i instrument istraživanja i analize⁴⁾.

³⁾ O nerazvijenosti sovjetskih političkih nauka svedoči, između ostalog, i činjenica da se politička nauka u SSSR, bar do nedavno, još nije konstituisala kao posebna naučna disciplina, da se mešala sa državno-pravnim i sociološkim naukama i da su postojala velika razmimoilaženja u pogledu metoda i problematike koju ona treba da izučava. O većini ovih pitanja bilo je reči na sastanku Sovjetskog udruženja za političke (državne) nauke održanom u oktobru i novembru 1964. godine. Tako je najveći broj učesnika u diskusiji negirao tvrdnju da u Sovjetskom Savezu nema političkih nauka i da su one vezane isključivo pa buržoasko društvo, već sama ideja o potrebi izdvajanja ove nauke kao posebne discipline, koja je došla do izražaja na ovom sastanku, najbolje je pokazivala da je politička nauka u ovoj zemlji u fazi formiranja odnosno konstituisanja. (O ovom vid. detaljno u časopisu Sovetskoe gosudarstvo i pravo, br. 7, 1965. godine).

⁴⁾ O ovom vid. detaljno: J. Đorđević, „Politički sistem“ (Beograd, 1973, str. 48).

U nastojanjima da se iznađe najprihvatljivija definicija političkog sistema trebalo bi, pre svega, poći od konstatacije da se razlike u definisanju ovog pojma uglavnom poklapaju sa razlikama u shvatanju pojma „politika” i „političko”⁵⁾. Tako, na primer, najširem shvatanju politike, prema kome ona obuhvata sve aktivnosti u društvu, odgovara i najšira koncepcija političkog sistema. Ovakvo shvatanje nije uopšte teško odbaciti, jer ne omogućavaju razgraničenje politike od drugih sličnih pojava u društvu, pa samim tim ni njeno izdvajanje kao samostalne naučne discipline.

Nasuprot ovom javljaju se koncepcije koje politiku svode na neki njen uži, makar i veoma značajan aspekt, tj. izjednačuju je — sa delatnošću organa vlasti ili još uže države, a politički sistem sa organizacijom vlasti odnosno državom — u stvari, organizovanim nasiljem⁶⁾. Ne negirajući mogućnost da se u određenim fazama razvitka jednog društva politički sistem gotovo u celini poklopi sa organima vlasti odnosno državom (na primer: politički sistem u kolonijama i zemljama pod okupacijom), smatram da je ta definicija, pored ostalog, i preuska pošto van sistema ostavlja neke određujuće političke faktore, kao što su to političke partije, ukoliko — razume se — iste nisu integrisane u mehanizam vlasti, odnosno državu.

Napredak u definisanju političkog sistema, nastao bez sumnje pod uticajem prodora socioloških metoda u političke nauke, ostvaren je u onom trenutku kada je politički sistem shvaćen kao sistem interakcije, tj. kako sistem uzajamnog odnosa između vlasti i države na jednoj i ostalih sfera društva na drugoj strani. Prema ovakvom shvatanju politički sistem ne obuhvata samo upravljanje ljudima od strane organa vlasti odnosno države, čiji su ti ljudi podanici, već i porvatan uticaj koji oni vrše na mehanizam vlasti.

Prvi ozbiljniji pokušaj određivanja pojma političkog sistema sa ovih pozicija sadržan je u studiji Gabrijele Almonda: „Politička područja u razvoju”⁷⁾. „Politički sistem”, kaže Almond u uvodnom delu ove studije, „je sistem interakcije, koji postoji u svim nezavisnim dru-

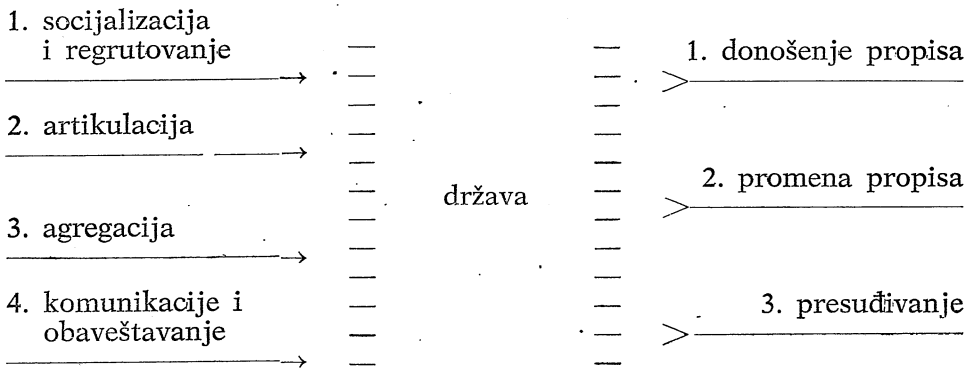
⁵⁾ Da bi se dobila nekakva predstava o šarenolikosti stavova o politici na veo bih, primera radi, nekoliko karakterističnih gledišta. D. Easten i M. Duverger, na primer, izjednačuju politiku sa delatnošću organa vlasti. M. Prelot i G. Jelínek idu još dalje pa pod politikom podrazumevaju aktivnost države državnih organa. Raymond Aron političku definiše kao onu sferu društvene realnosti čija je specifičnost u vršenju uticaja na ostale sfere društvenog života, a R. Lukić smatra da je politička delatnost delitnost usmeravanja drugih delatnosti”. Konačno, S. M. Lipset insistira na univerzalnom značaju politike i na njenoj prisutnosti u životu svake društvene zajednice.

⁶⁾ Izjednačavanje političkog sistema sa državom ili državnim organizacijom bilo je zastupljeno, pre svega, u onim zemljama u kojima su politička filozofija i istorija davale državi svojstvo jednog stvaralačkog principa. Slična po vrednosti i domašaju je i jedna druga varijanta tzv. tradicionalne teorije, po kojoj znak jednakosti treba staviti između političkog sistema i sistema vlasti. (O ovom vid. detaljno: J. Đorđević, cit. delo, str. 27—32).

⁷⁾ Gabriel Almond, „The Politisc of the Developing Areas”, 1969. godina. (O istom vid. i u studiji: G. Almond — J. Coleman, „The Politics of. the Developing Areas”, 1960.)

štvima i koji vrši funkciju integracije i adaptacije (kako interno tako i u odnosu na druga društva) pomoću upotrebe ili pretnje upotrebom manje-više legitimne fizičke prinude”.

Shvatajući politički sistem kao sistem unutrašnje ravnoteže sila u društvu i stavljajući u njegov centar državu kao osnovnu političku instituciju za primenu prinude, Almond razlikuje dve vrste procesa (rola⁸⁾) u mehanizmu sistema koji bi se uslovno mogli nazvati: 1. inicirajući (politička socijalizacija i regrutovanje; artikulacija odnosno izražavanje interesa; agregacija odnosno okupljanje interesa i komunikacija odnosno obaveštavanje) i 2. rezultirajući (donošenje propisa, primena propisa i presuđivanje). Grafički to bi se moglo predstaviti na sledeći način:

Ovako zamišljen mehanizam političkog sistem podseća, da parafraziram prof. Najdana Pešića⁹⁾, na stanje labilne ravnoteže sila — sistem tzv. povratne sprege — koja se stalno remeti i ponovo uspostavlja. Ako sebi predstavimo njegovo dejstvovanje ne možemo se oteti utisku da uticaji koji dolaze iz društva (inicirajuće-ulazne role), pri svom delovanju na aparat jedne vlasti tj. državu, podsećaju svojim ponašanjem donekle na ponašanje svetlosnih zraka u žiži sočiva, odnosno prelamaju se dajući različite mada ne i uvek očekivane rezultate. Ma koliko ovo poređenje sa ponašanjem svetlosti izgledalo nedovoljno naučno, ono se nameće s obzirom na sadržinu i karakter Almondovog koncepta političkog sistema. Očigledno je da je ovaj koncept nastao u atmosferi konstantnog jačanja uticaja određenih prirodnih nauka (uključujući i nauku o energetske sistemima — kibernetiku) na sve oblasti društvenog života kao i želje da se sve pa i specifični

⁸⁾ Ove procese Almond naziva rolama (ulogama) koje definiše kao osnovnu jedinicu političkog sistema. Prednost koncepta role u odnosu na institucije ili sl., ogleda se, prema Almondu, u činjenici da je on obuhvatniji i otvoreniji pa uključuje ne samo formalne ustanove već i sve ostalo što ulazi u politički sistem i deluje na njega. Polapeći od ovako shvaćenih rola, Almond definiše politički sistem i kao „splet međudejstvjućih rola”.

⁹⁾ Vid. „Klase i politika” (Beograd, 1968. godina, str. 101.)

društveni fenomeni — kakve su, na primer, političke pojave — mere egzaktnih merilima i izražavaju kategorijama egzaktnih prrodnih nauka¹⁰⁾).

Dalja analiza Almondovog koncepta mehanizma političkog sistema pokazuje da rezultati koji se dobijaju pod uticajem sila koje dejstvuju iz društva na aparat javne vlasti zavise, u prvom redu, od ustrojstva ovog aparata, njegove selektivnosti, stepena demokratičnosti itd. Naime, ako je taj mehanizam demokratski on će biti osetljiviji na uticaje koji dolaze iz društva, odnosno apsorbovaće više društvenih uticaja preko većeg broja kanala. I obrnuto.

Činjenica je, međutim, da se i u autokratskim sredinama, u kojima je selektivnost aparata javne vlasti svedena na minimum a njegova otvorenost prema društvu zanemarujuće mala, uticaji koji dolaze iz društva ne ignorišu već im se posvećuje određena pažnja. Kako bi se inače mogao objasniti paradoks da se i u takvim sredinama, na primer, veoma često organizuju opšti izbori. Iako smo skloni da takve izbore tretiramo kao farsu i da im ne pridajemo nikakvu važnost i značaj, istina leži — po pravilu — u nečem drugom. Naime, čak i u nedemokratskim sistemima vlastodržcima je stalo da posredstvom opštih izbora — na osnovu broja udruženih glasača, nevažjećih glasačkih listi itd. — dođu do stvarnog uvida u političku klimu u zemlji.

Očigledno je, osim toga, da je aparat javne vlasti bez obzira na svoj karakter, zainteresovan za registrovanje uticaja koji dolaze iz društva i zbog mogućnosti da radi na njihovom usmeravanju tj. eventualnom usaglašavanju sa stvarnim interesima vlastodržaca. Da bi se to razumelo dovoljno je podstetiti se uloge koju javna vlast odnosno država mogu imati i po pravilu imaju u ostvarivanju procesa socijalizacije i regrutacije, na primer, posredstvom školskog sistema, raznih masovnih medija, propagande i sl. To isto važi i za ostale inicirajuće procese (ulazne role), naročito za okupljanje (agregaciju) interesa, posebno ako se ona ostvaruje pomoću jedinstvene ili dominantne vladajuće partije i njoj pridruženih organizacija. O uticaju koji organi vlasti mogu vršiti na sistem i sredstva masovnih komunikacija u savremenim uslovima, mislim da nije potrebno ni govoriti.

Komentarišući Almondovo shvatanje političkog sistema — koje sam i ja, kao najznačajnijem i u svakom slučaju najcelovitijem u zapadnoj nemarksističkoj političkoj misli, posvetio dosta prostora — prof. Pašić iznosi mišljenje da je njegov osnovni nedostatak u tome što se ispitivanje političkog mehanizma završava upoznavanjem njegove unutrašnje organizacione strukture, a ne ulazi se u pitanje porekla i prirode društvenih sila — pre svega, klasa — koje deluje kroz taj mehanizam¹¹⁾).

Ovim primedbama izrečenim na račun Almondove koncepcije političkog sistema mogao bih se pridružiti i sa konstatacijom da je ova koncepcija neprihvatljiva i zato što je kao deo tzv. funkcionalističkog pristupa izučavanju političkog sistema i procesa u savremenom svetu,

¹⁰⁾ Ibid, str. 101.

¹¹⁾ Ibid, str. 105.

u osnovi nenaučna i reakcionarna¹²). Naime, insistirajući na stabilnosti sistema i suprodstavljanju promenama kao patoloških pojava (osnovna funkcija sistema je u obezbeđivanju integracije i usklađenosti dejstvovanja svih njegovih delova), funkcionalizam odbacuje istorijski materijalizam i njegov dijalektičko-materijalistički metod pa samim tim i ne uočava ili nedovoljno uočava osnovne zakonitosti koje važe za ljudsko društvo, kao što su — na primer — zakonitosti odnosa između ekonomske baze i političke nadgradnje, zakonitost klase i klasne borbe kao pokretača ljudske istorije i zakonitost dvostruke uloge države kao reprezenta društva i istovremeno instrumenta vladajuće klase¹³).

U traganju za marksističkim pristupom definisanju političkog sistema ja bih se vratio ponovo prof. Pašiću i njegovoj studiji „Klase i politika¹⁴). Prema njegovom mišljenju, koje iznosi dosta sumarno u cit. studiji, politički sistem bi se mogao definisati kao „institucionalizovan oblik i način na koji je određen i regulisan odnos javne vlasti i društva”. Ili, drugačije rečeno, pod političkim sistemom treba shvatiti, s jedne strane, „sistem institucionalizovani nosilaca političke vlasti u jednoj društvenoj zajednici, način njihovog konstituisanja, organizacije i delovanja i, s druge strane, skup onih institucija i odnosa putem kojih se uspostavlja organizavana veza između nosilaca političke vlasti i društvenih snaga u čije ime oni vladaju”.

Definiciji prof. Pašića mogle bi se, kako mi se čini, uputiti izvesne zamerke. Naime, dobija se utisak da je ona formulisana prema fizionomiji razvijenog — politički institucionalizovanog društva. Ako se momenat institucionalizovanosti, međutim, uzme kao konstitutivan, odnosno kao pretpostavka za postojanje političkog sistema, kako to izgleda proizilazi iz navedene definicije, onda se čitav niz političkih sistema, na primer u nedovoljno razvijenim zemljama, u kojima je institucionalizacija in statu nascendi i nema nikakvih tradicija državnosti, nalazi na granici svoga postojanja ili nepostojanja. S tim u vezi moglo bi se postaviti i pitanje gde je, s obzirom na stepen institucionalizovanosti, granica između postojanja i nepostojanja političkog sistema. Potpuno definisanje ovog pojma, pogotovu ako se institucionalizacija uključuje u samu definiciju, zahtevalo bi odgovor i na ovo pitanje¹⁵).

¹² O funkcionalizmu vid. detaljno: M. Pečujlić, „Empirijsko istraživanje u političkim naukama” (Arhiv za pravne i političke nauke, br. 4, 1963. godina).

¹³ Funkcionalizam u čijoj je osnovi — kao što je već istaknuto — insistiranje na stabilnosti sistema i suprodstavljanju promenama, naročito je neprihvatljiv sa stanovišta nedovoljno razvijenih zemalja. Naime, suprodstavljajući se promenama i priznajući samo mogućnost usavršavanja sistema, tj. njegovog približavanja nekakvim teorijski izvedenim idealnim tipovima sistema — u stvari zapadnoj parlamentarnoj demokratiji — funkcionalizam osuđuje revolucionarna kretanja u nedovoljno razvijenim zemljama i negira njihovo pravo na sopstveni put u naporima za prevazilaženje društveno-ekonomske zaostalosti.

¹⁴: Cit. delo, str. 105.

¹⁵ O ovom vid. detaljno: Z. Atanacković, „Politički sistemi nedovoljno razvijenih zemalja” (Beograd, 1971. godina, str. 25, 26)

Imajući sve ovo u vidu sklon sam da prednost dam onim definicijama političkog sistema koje elemenat institucionalizacije ne stavljaju u prvi plan. U takve definicije, čini mi se spada i ona koju daje prof. Jovan Đorđević još u 1961. godini¹⁶⁾. Prema prof. Đorđeviću, „politički sistem označava oblik postojećih osnovnih političkih odnosa; tačnije, oblik u kome se organizuje vlast; uključujući tu i odnos društva, građana prema vlasti i obrnuto”.

Na sličnim pozicijama u pogledu shvatanja političkog sistema stoji i grupa autora studijskog projekta „Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama”, objavljenog u izdanju Instituta za međunarodni radnički pokret iz Beograda 1964. godine. Ovi autori politički sistem identifikuju sa sistemom upravljanja društvom, tj. sa oformljenim i celovitim mehanizmom „svih činilaca, institucija i procesa, koji donose i sprovode odluke o bitnim pitanjima društva i ukoliko utiču na te odluke”¹⁷⁾.

Sasvim je razumljivo da se i ovim definicijama mogu učiniti izvesne zamerke, pre svega, zbog njihove uopštenosti a delom i zbog nedovoljne preciznosti. Tako, na primer, iz ovih definicija se ne vidi jasno da li su i u kojoj su meri razne opozicione, ilegalne i antilegalne organizacije deo političkog sistema. Autori cit. projekta pokušavaju da reše ovaj problem isključujući iz političkog sistema sve one organizacije ili pokrete koji znače njegovu frontalnu negaciju. (Na primer: ilegalne partije). Postavlja se, međutim, pitanje kako objasniti slučajeve da su izvesne organizacije i partije, u konkretnim društvima, uživale legalan status, pa samim tim pojavljivale se i kao deo političkog sistema, iako su — u isto vreme — idejno pa i praktično, radile na njegovom rušenju odnosno negiranju (Primer: oslobodilački pokret u kolonijama i neke komunističke partije). Da bi se i ovo rešilo u teoriji je uveden pojam politički struktura koja, prema zamisli tvorca ovog pojma, treba da obuhvati kako politički sistem tako i one procese i pojave koje ruše taj sistem¹⁸⁾.

Nije teško razumeti da dosadašnjim razmatranjem nismo iscrpili sva moguća značenja pojma politički sistem. U tekstu je, očigledno, bilo reči o opštem teorijskom smislu ovog pojma. U tom značenju politički sistem bi odgovarao osnovnom i najopštijem teorijskom konceptu politike i političke nauke, jer na nivou najviših apstrakcija pokušava da racionalizuje i ujedno delove jedne celine. Ovakav koncept, da citiramo prof. Đorđevića, „pomaže da se jedna istorijska empirija obuhvati i misaono sagleda i da se time postave mogućnosti otkrivanja suštine i zakonitosti politike i političkih odnosa u društvu”¹⁹⁾.

Nasuprot ovom značenju pojma politički sistem, o političkom sistemu je moguće govoriti i konkretno kao o istorijski i teritorijalno omeđenoj pojavi. Tu se politički sistem izjednačava sa određenom

¹⁶⁾ Vid. „Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije”, Beograd, 1961., str. 144.

¹⁷⁾ Vid. tekst projekta, str. 185.

¹⁸⁾ Vid. materijale sa savetovanja o projektu „Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama” (IMRP, Beograd, 1964. god., str. 397.)

¹⁹⁾ J. Đorđević, „Politički sistem” (Beograd, 1973., str. 85.)

političkom strukturom i praksom što ima za posledicu njegovo mešanja sa nekim drugim sličnim pojavama odnosno pojmovima kao što su „politički režim“, „politički poredak“ i sl.

Između ovog opšteg i konkretnog značenja pojma politički sistem prof. Đorđević uočava i jedno — uslovno nazvano — srednje značenje ovog pojma, koje u sebi sadrži određen stepen teorijskog, odnosno apstraktnog i empirijskog tj. konkretnog²⁰⁾. Tom značenju pojma bi odgovarale kategorije kao što su „politički sistem socijalizma“, „politički sistem kapitalizma“, „politički sistem demokratije“ itd.

U svakom slučaju, politički sistem u svim ovim značenjima može i mora biti predmet — odnosno sadržina i instrument — teorije i primenjene nauke o politici i političkom sistemu. To je razumljivo jer je nauka o političkom sistemu — uostalom kao i svaka druga naučna disciplina — istovremeno i teorijska i empirijska i spekulativna i istraživačka. S obzirom na to ne može se prihvatiti ni opravdati nijedan od pokušaja odvajanja empirije i teorije u okviru političke nauke i nauke o političkim sistemima a u cilju stvaranje nekakve čisto teorijske ili empirijske nauke. Sa ovakvim veštačkim cepanjem političke nauke pogotovu se ne može složiti marksistička društvena nauka i politikologija.

Prema mišljenju prof. Đorđevića²¹⁾, koji se kod nas posebno bavio ovim deljenjem političke nauke na empirijsku i teorijsku, ovaj rascep i nastojanje da se politička nauka konstituiše, pre svega, kao isključivo empirijska disciplina, došli su pod uticajem pragmatikoo i prakticističkog pristupa društvenim naukama (prof. Đorđević to naziva biznismenskom civilizacijom — prim. autora) ka o i želje da se izbegne „ideologizacija“ ovih nauka naročito pod uticajem marksizma. Konstituisanje političke nauke kao empirijske discipline, koje se odigralo zadnjih decenija posebno u anglosaksonskoj politikologiji, ostvaruje se u dva smisla: 1. politički nauka prikuplja činjenice nastojeći da ih objasni tako što kao polaznu tačku uzima individualnu motivaciju (tzv. psihološki determinizam) i statističke zakonitosti i 2. ona se ograničava na opise istorijskog razvoja i javnih oblika zednog ili više političkih sistema²²⁾. „Ovi 'Himalaji' faktualizma“, zaključuje prof. Đorđević pozivajući se na američkog politikologa D. Istona²³⁾, „zatvorili su danas skoro sve vidike američkoj političkoj nauci“, sprečivši je da se razvije ka o nauka, odnosno oduzevši joj metodološku orijentaciju i teorijski smisao²⁴⁾.

Iz ovoga, razume se, ne treba izvući zaključak da građanska politički nauka, koja je svoj najviši domet dostigla upravo u anglosaksonskim zemljama, nije dala nikakve pozitivne rezultate. Štaviše, može se konstatovati da je ona, bez obzira na svoju metodološku ograničenost i odsustvo istorijsko-materijalističkog prilaza, najdalje otišla na planu izučavanja strukturalno-organizacijskih aspekata političkih

²⁰⁾ Ibid, str. 86

²¹⁾ Ibid, str. 87.

²²⁾ D. Easton, „Political System“, 1959. godina.

²³⁾ Ibid, str. 87.

²⁴⁾ Vid. J. Đorđević, „Politički sistem“, str. 87.

sistema i procesa u savremenom svetu. To smo, uostalom, već istakli govoreći o Almondovom konceptu političkog sistema i, s tim u vezi, o funkcionalizmu kao dominantnom metodu savremene buržoaske politikologije.

Navedeni rezultati građanske političke nauke su utoliko značajniji što je do nedavno, u toj oblasti, marksistička politička nauka bila tako reći potpuno nerazvijena. Moguće je čak i pretpostaviti da u slabostima i lutanjima marksističke političke nauke, naročito u periodu njenog staljinističkog revidiranja, o čemu ću kasnije nešto detaljnije govoriti, treba i tražiti objašnjenje brzog uspona buržoaske političke nauke i njenih značajnih iako parcijalnih rezultata i dostignuća. Naime, u mogućnosti da se marksizmu suprotstavi nekakvom opštem teorijskom platformom, buržoaska politička nauka ga je napadala na pojedinim tačkama i punktovim, koristeći se pri tom već izgrađenom naučnom aparaturom, rezultatima brojnih socioloških i politikoloških israživanja i manje-više uspešnim studijama pojedinih političkih fenomena.

Osnovne slabosti i nedostaci buržoaske političke nauke kao i nauke o političkim sistemima izložene su kritici i u krilu samog građanskog društva. Tako, na primer, neki autori (vid. M. Diverže) izražavaju sumnju u opravdanost identifikovanja demokritije i višepartijskog političkog sistema kao i u neke druge fundamentalne vrednosti građanskog političkog društva. U isto vreme, kao reakcija na ekstremni empirizam građanske politikologije, pojavljuje se relativno širok interes za velike idejne sisteme i političke teorije prošlosti. Uprkos svim ovim naporima koji se čine u krilu građanskog društva a radi otklanjanja postojećih slabosti, postaje očigledno da građanska politička nauka nije u stanju da se uhvati u koštac sa problemima koji se pred nju postavljaju, pa ni da ozbiljnije doprinese prevazilaženju rascepa između teorije i prakse. Ta uloga, bez sumnje, mora da pripadne marksističkoj naučnoj misli.

Činjenica je, međutim, da se ovim pitanjima a, pre svega, problemu sjedinjavanja teorije i prakse u političkim naukama, od strane nekih marksističkih teoretičara, ili bar teoretičara koji su bili okvalifikovani kao marksisti, prilazilo sa dogmatskih i formulističkih pozicija. Polazeći sa ovakvih pozicija, oni su političku teoriju svodili na prepričavanje i vivisekciju ideja a ponekad i samih tekstova klasika marksizma. Posle toga, da parafraziram prof. Đorđevića²⁵⁾, dolazilo je do jedne mešavine apstrakcije i apstraktnog empirizma koja je služila opravdanju i racionalizaciji ovako shvaćene političke teorije, dok se u isto vreme polazilo od ideologizirane strukture određenog političkog sistema, odnosno države, u stvari — države u SSSR.

Objašnjenje za ovakvo zaostajanje i nazadovanje političkih i opšte društvenih nauka u Sovjetskom Savezu u Staljnovo vreme, moguće je, pre svega, naći u birokratizaciji sovjetskog društva i države kao i staljinističkom revidiranju marksističkog učenja, nužno proizašlom iz ovakvih političkih procesa. Naime, osnovna svojstva staljini-

²⁵⁾ Ibid, str. 87.

zma kao autokratsko-birokratskog oblika političke vlasti, čija je suština u birokratskom osamostaljivanju partijsko-državnog aparata javne vlasti (partija se, na primer, identifikuje sa državom), prouzrokovala su u raznim oblicima, a u prvom redu u sferi ideologije, teške deformacije i devijacije. Tako su društvene nauke u pravom smislu reči postale „sluškinje” dnevne politike. Što se tiče političkih nauka, one su, da se poslužim vrlo slikovitim opisom prof. Pašića²⁶⁾, bile sabijene u uske skolastične okvire teorije države i prava. Na nerazvijenost političkih nauka, uostalom, uticala je i činjenica da se staljinizam podcenjivački odnosio prema problemima političke organizacije društva. S njegove tačke gledišta, ukratko, bilo je sasvim svedeno „da li se radi o buržoaskoj demokratiji ili buržoaskoj diktaturi...” jer je i „najdoslednije buržoaska demokratija, u stvari, diktatura buržoazije”²⁷⁾.

U ovakvom dogmatskom i šematskom prilazu izučavanju pojedinih političkih fenomena treba videti i osnovni razlog nedovlnog iskorišćavanja postavki marksističke teorije za razvitak socijalističkih, posebno sovjetskih, političkih nauka. Štaviše, ne samo da su osnovne postavke marksističke teorije bile nedovljno iskorišćene, nego je staljinizam doveo i do njihovog izopačavanja u smislu njihovog saobražavanja dnevnim političkim potrebama SSSR. Istorijsko-materijalistički metod kao osnovna tekovina marksističkog učenja bio je primenjan simplifikovano i šematski, što je uslovljavalo mehanicističke i površne predstave o odnosu između baze i nadgradnje, o ulozi klasne borbe i pojedinih društvenih klasa u savremenim društvenim kretanjima, kao i o drugim značajnim pitanjima i problemima²⁸⁾. U jednom takvom kontekstu, prazno i bezživotno su nagomilavane reči klasika marksizma, kojima je samozvano bio pridodat i Staljin, s ciljem da se koliko-toliko obezbedi autentičnost njegovoj verziji marksističkog učenja. „Misao je”, kako kaže poznati francuski marksist Lefevr, „postala najkraći put između dva citata”.

Savremena marksistička politička nauka i nauka o političkim sistemima morala bi se očigledno razračunati sa svim ovim slabostima bilo da one dolaze iz građanske politikološke misli, bilo kao posledica staljinističkog izopačenja osnovnih postavki marksističkog učenja. Savremena marksistička misao treba, pre svega, da vrati političkoj nauci njen teorijski karakter ali i da je oslobodi „apstraktnog empirizma”, tj. kvaziteorije koja ima za cilj da ideologiziranu praksu jednog sistema, odnosno države — pa makar i socijalističke, podigne na nivo opštih principa i zakonitosti. Sudeći po svemu, marksistička nauka je u stanju da relativno brzo i sa uspehom reši ovaj zadatak. To je utoliko

²⁶⁾ N. Pašić, „Uporedni politički sistemi”, (Beograd, 1962. god. str. 10.)

²⁷⁾ Ibid, str. 10.

²⁸⁾ Takvo je, na primer, bilo staljinističko shvatanje o nužno neeksploatorskom karakteru sovjetske države, odnosno političkog sistema, koje je proizašlo iz neke vrste automatskog klasnog determinizma (država koja nastaje iz proleterske revolucije mora biti neeksploatorska — prim. autora) a ne na osnovu analize konkretnih društveno-ekonomskih i političkih odnosa.

razumljivije što je svaka-prava nauka — a mirksizam se upravo bori za takvu nauku — kombinacija teorijskog i empirijskog, spekulativnog i istraživačkog.

Teorijski karakter nauke o političkom sistemu uslovljen je, između ostalog, činjenicom da se bez teorijskog pristupa — teorija je instrument mišljenja i metod svake naučne analize — ne mogu otkriti karakter, oblici institucija, političkih odnosa, pa čak ni samo postojanje ili nepostojanje određenog političkog sistema. Osim toga, svaka naučna disciplina pa i nauka o političkim sistemima mora sadržavati jedan teorijski deo o osnovnim pojmovima i problemima. Jer, kao što se ne može izučavati ekonomski sistem jedne zemlje bez poznavanja i korišćenja osnovnih postavki političke ekonomije, isto tako je nemoguće ispitivati jedan konkretan politički sistem bez pozivanja na teoriju politike²⁹). U mogućnosti pozivanja na nekakve opšte principe i korišćenja određenih teorijskih postavki kao instrumenta za naučnu analizu konkretnih političkih sistema, leži — uostalom — i šansa za razgarničenje nauke o političkim sistemima od durgih sličnih naučnih disciplina — na primer, ustavnog prava — koje takođe izučavaju vlast, državu, političku organizaciju društva i sl.

Vraćanje teorijskog karaktera političkoj nauci i nauci o političkom sistemu sastavni je deo i napora za stvaranje nove nauke o politici — politici koja je sve manje veština i tehnika upravljanja ljudima u ime društva i izvan društva, a sve više sredstvo za osposobljavanje društva da upravlja samo sobom. Jedinstvo teorije i prakse, ideje i institucije, sadržine i forme, logično proizilazi iz samoupravnog društveno-političkog sistema, koji označava postupno prevazilaženje ljudske otuđenosti, odnosno vraćanja svih sila koje su se otele društvenoj kontroli pod vrhovni autoritet kompletne oslobođene ličnosti.

²⁹) O teorijskom karakteru marksističke nauke o političkom sistemu vid. detaljno kod J. Đorđevića, cit. delo, str. 93, 94.

Dr ZORAN ATANACKOVIĆ, professeur
à la Faculté de droit de Niš

UNE CONTRIBUTION A L'EXAMEN DE LA NOTION DU SYSTEME POLITIQUE

— R é s u m é —

Dans cette contribution, consacrée à l'examen de la notion du système politique, l'auteur prend en considération, en premier lieu, l'origine et la signification du terme système politique, en s'efforçant de se rapprocher par la conception de ce terme à la compréhension de l'essence de la notion même. Selon son opinion, les différences dans la définition de cette notion coïncident principalement avec les différences dans la conception des notions „la politique” et „politiquement”, de sorte qu'à la conception la plus large de la politique, d'après laquelle elle comprend toutes les activités dans la société, correspond aussi la conception la plus large du système politique. Et inversement, les conceptions qui réduisent la politique à un de ses aspects plus limité, même s'il est d'une grande importance, c'est-à-dire l'identifiant — par exemple — avec l'activité des organes du pouvoir ou de l'Etat, mettent un signe d'égalité entre le système politique et l'organisation du pouvoir c'est-à-dire de l'Etat, dans les circonstances de l'oppression organisée.

Le progrès dans la définition du système politique a pris naissance, selon l'auteur, au moment de la pénétration des méthodes sociologiques dans la science politique, c'est-à-dire au moment que le système politique a été conçu en tant que système d'interaction, ou en tant que système de rapport réciproque entre le pouvoir et l'Etat d'une part et les autres sphères de la société d'autre part. Le premier essai de plus d'importance de déterminer la notion du système politique en se plaçant sur ces positions se trouve dans l'étude de Gabriel Almondo „The Politics of the Developing Areas”, dans laquelle est exposé, entre autres, que „le système politique est le système de l'interaction, qui existe dans toutes les sociétés indépendantes et qui exerce la fonction de l'intégration et de l'adaptation à l'aide du recours ou de la menace à la contrainte physique plus ou moins légitime.

En commentant la conception d'Almondo du système politique l'auteur de cette étude paraphrase l'opinion du professeur Najdan Pašić, d'après laquelle le défaut principal de cette conception se trouve dans le fait que l'examen du système politique se termine par l'action d'apprendre à connaître sa structure d'organisation, et ne traite pas la question de l'origine et de la nature des forces sociales — en premier lieu, des classes — qui agissent par le moyen du mécanisme du système. L'auteur, en outre, reproche à la conception d'Almondo, de même, qu'il est, dans la partie dite des approches fonctionnelles à l'étude des systèmes et des processus politiques en réalité profondément non scientifique et réactionnaire. Selon son opinion, en effet, le fonctionnalisme, en insistant sur la stabilité du système et l'opposition aux changements en tant que phénomènes pathologiques (la fonction principale du système est dans l'assurance de l'intégration et la coordination de l'action de toutes ses parties), rejette le matérialisme historique et sa méthode dialectique matérialiste, et par là même il n'aperçoit pas ou il n'aperçoit pas dans une mesure suffisante les légalités qui sont valables pour la société humaine, telles que — par exemple — la légalité du rapport entre la base économique et la superstructure politique, la légalité des classes et de la lutte des classes en tant que promoteur de l'histoire humaine et la légalité du rôle double de l'Etat en tant que représentant de la société et en même temps instrument de la classe gouvernante.

Dans la recherche d'une approche marxiste de la définition du système politique l'auteur s'est déterminé en faveur de la définition formulée par le professeur Đorđević et selon laquelle „le système politique indique la forme des rapports politiques fondamentaux existants; plus exactement la forme dans laquelle s'organise le pouvoir, y compris le rapport de la société, des citoyens à l'égard du pouvoir et inversement". D'après l'opinion de l'auteur, à cette définition aussi, comme aux définitions analogues, on peut faire certains reproches à cause de son caractère général et en partie de son imprécision. Ainsi, par exemple, on ne voit pas clairement de cette définition si les différentes organisations d'opposition, illégales et antilégales, et dans quelle mesure, sont une partie du système politique. L'imperfection de telles définitions a comme conséquence qu'on introduit dans la théorie la notion de la structure politique qui doit comprendre tant le système politique que les processus et les phénomènes qui détruisent ce système.

*
* * *

Dans la deuxième partie de cette contribution l'auteur parle du système politique en tant que matière de la science. Il a particulièrement fixé son attention sur les tentatives de la séparation de l'expérience et de la théorie dans le cadre de la science politique bourgeoise, c'est-à-dire de la science relative aux systèmes politiques. La scission dans les sciences politiques, selon l'auteur, n'a pas dépassé jusqu'à présent ni la science politique marxiste car, grâce au révisionisme stalinien, elle s'est séparée de ses sources et les a chargés de dogmatisme et de praticisme. Un des principaux devoirs de la pensée marxiste contemporaine doit consister, comme l'a conclu l'auteur, justement dans le retour du caractère théorique à la science politique ainsi qu'à son affranchissement de „l'empirisme abstrait", c'est-à-dire la quasi-théorie qui a pour but la pratique idéalisée d'un système, et même si c'est un système socialiste, d'élever au niveau des principes généraux et de la légalité.

